

Bir İhtisâb Resmi Çeşidi: Gerdek Resmi veya Resm-i Ruhsatiyye

Mehmet DEMİRYÜREK*

I. Giriş

İhtisâb Rûsûmu'nun Osmanlı Devleti'ndeki gelişimi Yusuf Ziya Kavakçı¹, Hayrettin Karaman², Osman Nuri Ergin³ ve Ziya Kazıcı⁴ gibi araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Bu konudaki en yeni araştırma Ziya Kazıcı'ya aittir. Ona göre, İhtisâb Rûsûmu'na kaynaklık eden hisbenin⁵ Hz. Muhammet döne-

* Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / mehmetdmryrk@gmail.com

¹ Yusuf Ziya Kavakçı, *Hisbe Teşkilatı. Bir İslâm Hukuk ve Tarih Müessesesi Olarak Kuruluş ve Gelişmesi*, Baylan Matbaası, Ankara, 1975.

² Hayrettin Karaman, “İslâm'da İçtimâî Terbiye ve Kontrol (İhtisâb Müessesesi) I”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c. XI / sy. 5, (1972), s. 273-283; Aynı müellif, “İslâm'da İçtimâî Terbiye ve Kontrol (İhtisâb Müessesesi) II”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c. XI / sy. 6 (1972), s. 343-351.

³ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye I*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1922-1338, s. 309-392.

⁴ Bkz. Ziya Kazıcı, “Osmanlı Devletinde İhtisâb”, *Diyanet Dergisi*, c. XX/sy. 3 (1984), s. 9-17; Aynı müellif, *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisâb Müessesesi)*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2006; Aynı müellif, “Hisbe”, *TDVİA*, c. 18, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 143-145.

⁵ Hisbe “bir fiilin ecirini sadece Allah'tan talep edip onu, sırf Allah rızası için yapmaktır. Bu balde 'iddeb'den gelen i'tidat gibi, ihtisâb da hisbeden aynı vezinle gelen bir isimdir. İhtisâb, 'ecir talep etmek' mânâsını ifade eder.” Bkz. Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisâb Müessesesi)*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2006, s.12. “The Arabic term hisba (or in the later works ihtisab) is associated with the idea of 'reckoning' or 'accounting' and has, in works of the Islamic law, come to refer to the activities of state-appointed individuals (usually termed muhtasib) who enforce of the law of Islam (the

minden itibaren var olduğu bilinmekte ise de bir müessese olarak teşkilatlanması Hz. Ömer'in halifeliği döneminde dir. "İyilikleri emretmek ve kötülüklerden vaz geçirmek gayesiyle kurulan" bu müessese⁶ kapsamında "Hz. Ömer döneminden itibaren İhtisâb işi ile görevlendirilenler halktan bazı vergiler alyorlardı."⁷ Kurumun lideri "muhtesib" unvanını taşıyordu.⁸ Söz konusu malî uygulamayı Abbasilerden tevarüs eden Osmanlı Devleti'nde muhtesib⁹ adlı görevliler tayin edilmiş "ber nereye kadı gönderilmiş ise orada bir de muhtesib bulundurulmuştur."¹⁰ Bu kapsamda "cins ve miktarları kanunnâmelerle tesbit ve tayin edilmiş bulunan" ve "İhtisâb Rüsûmu" denilen bazı vergiler alınmıştır. İhtisâb Rüsûmu adı altında tahsil edilen bu vergiler Yevmiye-i Dekâkin, Damga Resmi, Bâc-ı Bazar, Gemi İhtisâbiyesi ve Resm-i Bitirme gibi vergilerdir.¹¹

1826 yılında İhtisâb Rüsûmu konusunda yeni bir düzenleme yapıldı¹² ve evahir-i Muharrem 1242 (24 Ağustos-3 Eylül 1826)¹³ tarihli bir nizamname¹⁴ hazırlandı.

shari'a) in both the public and private shepherers." Robert Gleave, "Hisba", *Encyclopedia of Islam*, vol. 1, s. 306.

⁶ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2005, s. 162.

⁷ Kazıcı, *a.g.e.*, s. 164.

⁸ "İhtisâb adı verilen denetim işiyle görevli olanlara muhtesib denirdi." Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, birinci baskı, İstanbul 1986, s. 406. Muhtesible ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. R. Levy, "Muhtesib", *İA*, c. 8, Maarif Basımevi, İstanbul, 1960, s. 532-533; Ziya Kazıcı, "Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisâb Müessesesi)", Bilge Yayınları, İstanbul, 2006, s. 43-243; Beyza Bilgin, "İslâm'da Muhtesiblik ve Eğitim Yönünden Değeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 19 (1973), s. 117-121; İbrahim Erdođdu, "Osmanlı İktisâdî Düzeninde İhtisâb Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme", *OTAM*, sy. 11, s. 123-145; Yusuf Ziya Kavakçı, *a.g.e.*, s. 63-141.

⁹ Osmanlılar muhtesibe "İhtisâb Emni, İhtisâb Ağası" ve 1826 düzenlemesinden sonra da "İhtisâb Nazırı" gibi unvanlar da vermişlerdir. Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim*, s. 32. Muhtesib'in mahiyeti konusunda bkz. Haydarîzâde İbrahim, "Emr-i bi'l ma'ruf, nehyi ani'l münker", c. 15/sy. 386 (1336), s. 65-66; c. 15/sy. 370 (1336), s. 108-110; cilt. 15/sy. 372 (1336), s. 139-140; c. 15/sy. 373 (1337), s. 161-162.

¹⁰ Osman Nuri Ergin, *a.g.e.*, s. 327.

¹¹ Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim*, s. 165-172; Söz konusu vergilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim*, s. 164-199. İhtisâb vazifesini "İfa edenler ona mukabil halktan bazı rüsûm istifa ettikleri tarihlerden anlaşılmakta olup ihtisâb rüsûmu bidayette kırkta bir üzerine tesis edilmiş ise de muabahren nispetleri bozulmuş ve miktarca her yerde mütefâvit olmuştur. (...) 1242 tarihine gelinceye kadar bu rüsûm Devlet-i Osmaniyye'de damga, miżân, evzân ve ekşâl ve yevmiye-i dekákin ve bâc-ı bazar gibi ünvanlarla şehir ve kasabalarda ve panayır ve Pazar mahallerinde alma gelmiştir." Osman Nuri Ergin, *a.g.e.*, s. 362. Tahsil edilen diğer İhtisâb Rüsûmu için bkz. Osman Nuri Ergin, *a.g.e.*, s. 362-392.

¹² "H.1241 (M.1826) yılında düzenli askerlik kurulunca yine karşılık bulmak için, gerek İstanbul'da gerekse taşrada bulunan büyükçe şehirlerde ihtisâb resmi diye bir vergi kondu. Bu, her gün dükkânlardan ve benzeri yerlerden alınan bir tür patent resmi demektir." Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ül Vukuât*, sadeleştiren, notlar ve açıklamaları ekleyen: Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 303-304.

¹³ Hicrî Tarihleri Miladî tarihe çevirmek için Türk Tarih Kurumu internet sitesinde bulunan Tarih Çevirme Kılavuzu'ndan yararlanılmıştır.

İstanbul'dan sonra Anadolu'da İzmir, Halep, Aydın, Kastamonu, Bursa, Tokat, Manisa, Amasya, Ankara, İzmit, Sivas, Çorum, Van vs.; Rumeli'de Edirne, Tatarpazarı, Sofya, Serez, Manastır, Silistre vs. ile Kıbrıs, Midilli ve Rodos adalarında da ihtisâba yeni bir nizam verilmesi için emirler yollanmış ve mahalli idareciler tarafından her şehir ve kasabada mevcut dükkân, han, hamam ve değirmenlerden toplanacak günlük ihtisâb resimleriyle şehre gelecek kervanların, malın ve yükün (deve, at, katır) cinsine göre ödeyecekleri resimler; reyanın evlenecek kızlarına verilecek izin kâğıtları dolayısıyla alınacak 'gerdek resmi', ayrı ayrı tertib edilip merkeze gönderilmişti.¹⁵

1826 yılında yapılan düzenlemeyi ve bu düzenlemenin genelde Osmanlı İmparatorluğu'nda, özelde ise imparatorluğun değişik bölgelerinde nasıl uygulandığını ele alan araştırmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Çadırıcı bir eserinde¹⁶ Tokat, Bursa, Sivas ve Ankara'da İhtisâb Rüsûmu uygulanması ile ilgili önemli bilgiler verirken; Kazıcı, Şam,¹⁷ Halep¹⁸ ve Selanik'teki¹⁹ esnafın ödediği İhtisâb Rüsûmu listelerini yayımlamıştır. Aynural 1829-1830 yıllarında Bursa'da tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu'nu,²⁰ Kütükoğlu 1826-1838 yılları arasında İzmir'den tahsil edilen İhtisâb Rüsûmu'nu açıklığa kavuşturmuşlardır.²¹ Sarıcaoğlu Edirne İhtisâb Nezareti'nin 1828 yılını kapsayan vergi tahsilatını bir tablo halinde eserinde verirken²² Demiryürek İhtisâb Rüsûmu'nun Kıbrıs'ta nasıl uygulandığını ayrıntılarıyla ele almıştır.²³ Hülya Taş ise Ankara İhtisâb mukataasını ele almış, İhtisâb vergisi için 1828 yılında Ankara'ya gönderilen İhtisâb vergisiyle ilgili

¹⁴ İlgili nizamname Mehmet Galip tarafından *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nda iki makale halinde yayımlanmıştır. Bkz. Mehmet Galip, "İhtisâb Ağalığı", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, cüz. 9 (1329), s. 569-572; cüz. 10 (1329), s. 640-648. İlgili nizamname için ayrıca bkz. Osman Nuri Ergin, *a.g.e.*, s. 338-354.

¹⁵ Mübahat Kütükoğlu, "1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisâb Nezareti", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, c. 1/sy. 3 (1987), s. 482.

¹⁶ Musa Çadırıcı, *a.g.e.*, s. 131-144.

¹⁷Ziya Kazıcı, "Bir Osmanlı İhtisâb Defterine Göre Şam'daki Dükkânlar", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1/sy. 3 (1985), s. 243-255. Mustafa Bıyıklı ve İbrahim Bakırtaş'ın çalışması ise İhtisâb Rüsûmu'nun Şam'da uygulanmak istenilmesi üzerine çıkan isyanla ilgilidir. Bkz. Mustafa Bıyıklı, İbrahim Bakırtaş, "Şam İhtisâb Vergisi Bağlamında Osmanlı Egemenliğinin Zayıflama Süreci (1829-1831)", *Bilgi*, sy. 62 (2012), s. 21-40.

¹⁸ Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, s. 166-167.

¹⁹ Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim*, s. 180-182.

²⁰ Salih Aynural, "Bursa İhtisâb Rüsûmu (1829-1830)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 129 (2000), s. 71-80.

²¹ Mübahat Kütükoğlu, "1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisâb Nezareti", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. XIII (1987), ss. 481-520; Mübahat Kütükoğlu, "1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisâbı Muhasebeleri (1826-1838)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. XIII (1997), s. 50-144.

²² Mehmet Esat Sarıcaoğlu, *Mali Tarih Açısından Osmanlı Devleti'nin Merkez Taşra İlişkileri (II. Mahmut Döneminde Edirne Örneği)*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 179.

²³ Mehmet Demiryürek, "1826 Düzenlemesinden Sonra Kıbrıs İhtisâb Rüsûmu (1828-1838)", *Belleken*, c. LXXXI/sy. 276 (2012), s. 553-605.

emr-i şerifi değerlendirmiş ve ilgili belgeyi ek olarak yayımlamıştır.²⁴ Genç'in Edremit Esnaf Teşkilatı ile ilgili çalışmasında da kısaca İhtisâb Rûsûmu'ndan bahsedilmektedir.²⁵

Bu çalışmanın konusunu oluşturan *Gerdek Resmî*, 1826 düzenlemesinden sonra İhtisâb Rûsûmu adı atında gayrimüslim ahaliden İhtisâb memuru tarafından tahsil edilen bir vergi olmasına rağmen İhtisâb Rûsûmu'nu ele alan çalışmaların sadece üç tanesinde bu vergiye, o da kısaca, değinilmiştir. Tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerde tımar sahibine ve sancak beyine hem Müslim hem de Gayrimüslim halkın ödediği *Arus Resmî*'nden, bazı kaynaklarda *Gerdek Resmî*²⁶ olarak bahsedilse de, farklı bir yapıya ve miktara sahip olan *Gerdek Resmî*'nden İhtisâb Rûsûmu'nun bir parçası olarak ilk bahseden araştırmacı Mübahat Kütükoğlu'dur. Ona göre, söz konusu *Gerdek Resmî* “*reyanın evlenecek kızlarına verilecek izin kâğıtları dolayısıyla*” tahsil edilecekti.²⁷ Bu anlamda konudan ikinci olarak bahseden araştırmacı Musa Çadırcı'dır. Çadırcı, Tokat ve Sivas esnafının ödeyeceği İhtisâb Rûsûmu'ndan bahsederken konuya değinmektedir. Ona göre Tokat'ta yaşayan ve Müslüman olmayan ahalî, evlenme durumunda evlenme kâğıdı için 30, 20 veya 10 para ödemekle mükellefti.²⁸ Aynı şekilde Sivas'ta yaşayan Gayrimüslimler gerdek kâğıdı almak istediklerinde âlâ gruptakiler 30, evsât gruptakiler 20 ve ednâ gruptakiler de 10 para ödemek zorundaydılar.²⁹ İhtisâb Rûsûmu'nun bir parçası olarak *Gerdek Resmî*'nden bahseden diğer araştırmacı Ziya Kazıcı'dır. Kazıcıya göre, İhtisâb Rûsûmu'nun Sofya'da nasıl uygulanacağı açıklanırken *resm-i ruhsatiyye* adıyla bu vergiye değinilmiş ve cizye kâğıtları esas alınarak âlâ kâğıtlıların 30, evsât kâğıtlıların 20 ve ednâ kâğıtlıların da 10 kuruş

²⁴ Hülya Taş, “İhtisâb Mukataası Verilerinin Şehir Ekonomisi Açısından Anlamı: Ankara Örneği”, *UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 13 (2007), s. 409-436.

²⁵ Serdar Genç, “XIX. Yüzyıl Başlarında Edremit'te Esnaf Teşkilatı”, *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri 1*, (Ed. Rahmi Deniz Özbay, Fahri Solak, Yaşar Bülbül, Gülfettin Çelik), İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2010, s. 681-690.

²⁶ Halil İnalıcık, “Adaletnameler”, *Belgeler*, c. 2/sy. 3-4 (1993), s. 135; Aynı müellif, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 335-336; Aynı müellif, *Osmanlı İmparatorluğu- Klasik Çağ, 1300-1600*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, 9. bs, s. 112-113; Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, s. 101; Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 5/sy. 5, s. 506; Ömer Lütfi Barkan, “Tımar”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 12/1, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, Eskişehir, 1997, s. 308; Coşkun Üçok, “Osmanlı Devleti Teşkilatında Tımarlar”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. 2/sy. 1 (1994), s. 79; B. Lewis, “Arus Resmî”, *Encyclopaedia of Islam*, 2. ed. Ed. P. Bearman; Th. Bianquis; C. E. Bosworth; E. van Donzel ve W. P. Heinrichs. Brill, 2011. Brill Online, s. 679. (Lefke Avrupa Üniversitesi). 01 November 2011; “Arus Resmî”, *Encyclopaedia of Islam*, Photomechanical Reprint, Ed. H. A. R. Gibb, J. H. Kramers, E. Levi-Prpvençal, J. Schacht, Vol. 1, Leiden. Brill 1986, s. 679. “Gerdek Resmî” (bkz. Arus Resmî), *Encyclopaedia of Islam*, New Edition, Vol. 2, Ed. B. Lewis; Ch. Pellat ve J. Schacht, Fourth Impression, Leiden. Brill, 1991, s. 989.

²⁷ Mübahat Kütükoğlu, “1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisâb Nezareti”, s. 482.

²⁸ Çadırcı, *a.g.e.*, s. 135.

²⁹ Çadırcı, *a.g.e.*, s. 144.

vergi ödemesi kararlaştırılmıştır.³⁰ Görüldüğü üzere konuyu yeterince aydınlatan ayrıntılı ve kapsamlı herhangi bir çalışma bulunmamakta, mevcutları da yanlışlıklar ve eksiklikler içermektedir. Örneğin Çadırcı'nın eserinde geçen ve *Gerdek Resmî*'nin oranlarını belirten “*para*” ifadesini “*kuruş*” olarak öncelikle düzeltmek gerekmektedir. Kütükoğlu'nun ifadesi herhangi bir açıklama sunmadığı gibi Kazıcı'nın açıklamaları da konuyu aydınlığa kavuşturmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, kaynaklar elverdiği ölçüde, söz konusu verginin hangi Osmanlı şehirlerinde ve hangi oranlarda kimlerden toplandığı, bu vergi münasebetiyle hangi problemlerin yaşandığı, *Arus* resmiyle olan farkları ve ne zaman kaldırıldığı gibi soruların cevabı verilmeye çalışılacak, genel bir değerlendirme yapma girişiminde bulunulacaktır.

II. Verginin Temel Özellikleri

İhtisâb Rûsûmu'nun 1826 yılındaki tadilinden sonra uygulamaya konulan *Gerdek Resmî*'nin temel özelliğini yansıtan belgeler mevcuttur. Örneğin Sivas'a gönderilen emr-i şerifte söz konusu vergi “*Reyanın gerdeği vukuunda âlâ Cizye kâğıdına müstehakk olanlardan otuz ve evsâtın yigirmi ve ednâdan on kuruş resm-i ruhsatîyye abz ile cânib-i ihtisâbiyyeden ruhsatı havi yedlerine tezkere virilüb bu husûs için hâkim ve âyân taraflarından başka bir akçe alınmamak ve reyaya dahi ruhsatîyye virdik diyerek zınhar belde-i İslâmiyyeden hariç-ez-tavr-ı raiyyet harekete cevâz gösterilmemek*”³¹ şeklinde tanımlanmıştır. Ankara'ya gönderilen emr-i şerif de benzer ifadeler içermektedir. Buna göre “*Reyanın gerdeği vukuunda âlâ Cizye kâğıdlarına müstehakk olanlardan otuzar ve evsâtından yigirmişer ve ednâsından onbeşer kuruş resm-i ruhsatîyye alınarak bu husûs için hâkim ve âyân ve voyvoda taraflarından başka bir akçe alınmayub ve milel-i mezkûreye dahi ruhsatîyye virdik diyerek zınhar belde-i İslâmiyyede hariç-ez-tavr-ı raiyyet harekete cevâz gösterilmemek*”³² gerekiyordu. Bu kayıtlara göre İhtisâb Rûsûmu'nun bir parçası olarak *Gerdek Resmi (Resm-i Ruhsatîyye)* sadece evlenen Gayrimüslimlerden tahsil edilecek, Müslüman ahâli mezkûr vergiyi ödemeyecekti.

Genel olarak 1828 yılından itibaren uygulamaya konulan söz konusu vergi 1846 yılında kaldırılmıştır. 27 Eylül 1846 tarihli bir belgeye göre “*altmış üç senesinden itibaren muhaddes olan İhtisâb resminin ref ve ilgası irâde-i seniyye-i hazret-i şehinşâhî iktizâsından*” idi.³³ Dolayısıyla Hicrî 1 Muharrem 1263 (20 Aralık 1846) tarihinden itibaren söz konusu verginin tahsili yasaklanmıştır. Bu arada milel-i selâse patrikleri ve hahambaşı 17 Mart 1847 tarihli tavrile bilgilendirilmişlerdir. Bu yazıya göre “*rûsûmât-ı ihtisâbiyyenin ref ve ilgası srasında arûsiyye tabiriyle izinnâme*

³⁰ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisab Müessesesi)*, Bilge Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 237-238.

³¹ “İhtisâb hususiuçün şeref-rîz-i sudur olan emr-i celil-üş-şân kayıdır”, Sivas Şer'îye Sicili, No: 14, s. 64. İlgili sicilin 66. sayfasında hangi sınıftan olanların ne kadar gerdek vergisi ödeyecekleri ayrıca tekrar yazılmıştır.

³² Hülya Taş, *a.g.m.*, s. 426-427.

³³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Bundan sonra BOA), Fon Kodu: A.MKT.MVL., Dosya No: 2, Gömlek No: 87.

ve ruhsat tezkerelerinden alınan resm dahi lağv ve imba olunmuş”tur. Bununla birlikte “izîname itasında bazı muhassenat derkâr olduğundan patrikhaneler taraflarından ilmühaber verilerek ber mucib-i irâde-i seniyye resm mutalebe olunmamak üzere cânib-i ihtisâbdan meccânen arûsiyye tezkereleri itası” dahi gerekli görülmüştür.³⁴

III. Verginin İsmi, Miktarı ve Anlamı

İhtisâb Rûsûmu’nun bir parçası olarak 1826 düzenlemesinden sonra Gayrimüslim tebadan talep ve tahsil olunan *Gerdek Resmi*’nin “*reayaların gerdeği vukûunda*”³⁵, “*reaya düğünleri vukuunda*”³⁶, “*reaya gerdeğinden*”³⁷, “*reaya gerdeği zühûrunda*”³⁸, “*reayada gerdek vukûunda*”³⁹, “*derûn-i şehirden reayanın gerdeğinden*”⁴⁰, “*reaya gerdeği vukûunda*”⁴¹, “*reayanın gerdeği vukûunda*”⁴² alınacağı belirtilmektedir. Kayıtlara göre, adı geçen vergi 3 sınıf üzere tahsil olunacak ve bu konuda Cizye kâğıtları esas alınacaktı. Bu üç sınıf, Gayrimüslim halkın/reayanın elinde bulunan “*Cizye kâğıtlarına nazaran*”⁴³ “*âlâ*”, “*evsat*” ve “*edna*” olarak tespit edilmiştir. Görülebilen kayıtlardan sadece birinde bir isimlendirme yapılmıştır. Ankara şehri ile ilgili kayıтта bahsedilen verginin “*reayada gerdek vukuunda âlâ ve evsat ve edna itibarıyla resm-i arûsiyye namıyla bir miktar meblağ alınmak rey-i âliye menûttur*”⁴⁴ denilmektedir. Uzunca-abad Hasköy kazası ile ilgili kayıтта ise Nisan ayında “*reaya düğünlerinden tahsil olunan resm-i arûs*” denilerek *Gerdek Resmi* yerine *Resm-i Arus* ifadesi kullanılmıştır.⁴⁵ “*Karahisar-ı Şarkî sancağında muzaf Ordubayramlı ve tevabii kazasının havi olduğu iskeleler*”den tahsil edilecek İhtisâb Rûsûmu kayıtlarında ise bu vergi *Gerdekîyye* şeklinde kaydedilmiştir.⁴⁶

Gerdek Resmi’nin miktarı genellikle “âlâ” kâğıtlılardan 30 kuruş, “evsat” kâğıtlılardan 20 kuruş ve “edna” kâğıtlılardan 10 kuruş şeklinde kayıtlara geçmiştir. Verginin tahsil edildiği Güzelhisar, Tatarpazarı, Kastamonu, Manastır, Sofya, Sivas, Trabzon, Çarşamba, Ordubayramlı, Yozgat ve Şam-ı şerif’te durum bu şekildedir.⁴⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan 19450 numaralı Maliyeden Müdevver Ahkâm Defteri’ndeki Ankara ile ilgili kayıтта herhangi bir sınıf

³⁴ BOA, Fon Kodu: A.DVN.MHM. Dosya No: 3-A, Vesika No: 73.

³⁵ BOA, Maliyeden Müdevver Ahkâm Defterleri (Bundan sonra MAD.d), Defter No: 19450, s. 4.

³⁶ BOA, MAD.d, Defter No: 19450, s. 4; BOA, Başmuhasebe Kalemî Defterleri (Bundan sonra D.BŞM.d.), Gömlek No: 9437, s. 5.

³⁷ BOA, D.BŞM.d., Gömlek No: 9437, s. 5.

³⁸ BOA, D.BŞM.d., Gömlek No: 9437, s. 11.

³⁹ BOA, *a.g.e.*, s. 14.

⁴⁰ BOA, *a.g.e.*, s. 15.

⁴¹ BOA, D.BŞM.d., Gömlek No: 9437, s. 1.

⁴² BOA, D.BŞM.d., Gömlek No: 9437, s. 7.

⁴³ BOA, MAD.d, Defter No: 19450, s. 4.

⁴⁴ BOA, *a.g.e.*, s. 14.

⁴⁵ BOA, Kamil Kepeci Müteferrik Defterleri (Bundan sonra KK.d.) Gömlek No: 7481, s. 4.

⁴⁶ BOA, Fon Kodu: C.ML., Dosya No: 91, Gömlek No: 4111.

⁴⁷ BOA, Fon Kodu: A.DVNS.TZEİ.d.00031, s. 155; BOA, MAD.d, Defter No: 19450, s. 4, 5, 11, 15.

landırma ve vergi miktarı belirtilmemiştir.⁴⁸ Bununla birlikte 228 numaralı Ankara Şer'îye Sicilî'nde söz konusu verginin miktarı "âlâ" kâğıtlılar 30, "evsât" kâğıtlılar 20, "edna" kâğıtlılar 15 kuruş olarak tespit edilmiştir.⁴⁹ İznikmid (İzmit) ile Kayseri'deki durum yukarıda izah edilenden daha farklıdır. Buna göre, İznikmid'de sadece 2 sınıftan bahsedilmiş, "âlâ" kâğıtlıların 20 kuruş, "evsât" kâğıtlıların ise 10 kuruş *Gerdek Resmi* ödeyeceği belirtilmiştir.⁵⁰ Kayseri'deki durum daha da başkadır. Kayseri ile ilgili kayıta yukarıda bahsedilen üç sınıflandırma yapılmıştır. Ancak vergi miktarları farklıdır. Buna göre "âlâ" kâğıtlılardan 35 kuruş, "evsât" kâğıtlılardan 22.5 kuruş ve "edna" kâğıtlılardan ise 11 kuruş⁵¹ *Gerdek Resmi* tahsil edileceği belirtilmiştir. Fatsa'da yaşayan Gayrimüslimlerin ödeyeceği *Gerdek* vergisi ise "âlâ" kâğıtlılardan 18 kuruş, "evsât" kâğıtlılardan 12 kuruş ve "edna" kâğıtlılardan ise 6 kuruş olarak kaydedilmiştir.⁵²

Gerdek Resmi (Resm-i Ruhsatiyye) adlı verginin ne anlama geldiğini ortaya koyabilmek için ilgili dönemde tahsil edilen Cizye vergisiyle karşılaştırmak yerinde olacaktır. 13 Zilkade 1243 (27 Mayıs 1828) tarihli olan ve Kıbrıs'a gönderilen Cizyedârlık berât-ı şerifine göre âlâ evrak sahibi 36 kuruş, evsât evrak sahibi 18 kuruş ve ednâ evrak sahibi de 9 kuruş Cizye vergisi ödeyecekti.⁵³ Selh-i Şaban 1243 (16 Mart 1828) tarihli benzer bir emr-i şerif Kayseri'ye gönderilmiş ve Cizyenin belirtilen oranlarda tahsil edileceği açıklanmıştır.⁵⁴ Yaklaşık bir yıl sonra Cizye vergisine zam yapılmıştır. 11 Şevvâl 1244 (16 Nisan 1829) tarihli fermanda bundan sonra âlâ evrak sahibinden 48 kuruş, evsât evrak sahibinden 24 kuruş ve ednâ evrak sahibinden 12 kuruş Cizye talep ve tahsil edileceği belirtilmiştir.⁵⁵ Aynı yıllarda tahsil edilen *Gerdek Resmi* ise verginin tahsil edildiği şehirlerde, birkaç istisna dışında, genellikle âlâ evrak sahibinden 30 kuruş, evsât evrak sahibinden 20 kuruş ve ednâ evrak sahibinden 10 kuruş olarak tahsil edilmiştir. Bu oranlar karşılaştırıldığında bazı şehirlerde yaşayan Gayrimüslimlerin *Gerdek Resmi* adıyla neredeyse ikinci bir Cizye vergisi ödemek durumunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca Gayrimüslim reaya bu arada eskiden beri ödemekte olduğu *Resm-i Arusaneyi* de ödemeye devam etmiştir. 1838 yılında Ermeni patriği bir dilekçesinde "*reaya-yı mersumûn kullarından ayinimiz üzere teebbül ve tezyicileri vukuunda kanun-ı kadim üzere zükûr ve inasdan bikerler için otuz akçe ve selbiyeler için onbeş akçe resm-i arusanelerin zabitleri tarafına ve yedlerinde olan Cizye evraklarına kıyasen âlâ kâğıd alanlar otuz ve evsât kâğıd alanlar yigirmi ve ednâ kâğıd alanlar on kuruş resm-i ihtisâbiyyeleri memuru tarafına edâ*" eylediklerini belirtiyordu.⁵⁶ Dolayısıyla bu durumda Yozgat'ta yaşayan Ermeniler İhtisâb Rûsûmu nedeniyle evlilik durumunda iki vergi (*Resm-i Arusâne ve Resm-i Gerdek*) ödüyorlardı.

⁴⁸ BOA, MAD.d, Defter No: 19450, s. 14.

⁴⁹ Hülya Taş, *a.g.m.*, s. 426.

⁵⁰ BOA, Fon Kodu: D.BŞM.d. Gömlek No: 9437, s. 5.

⁵¹ BOA, Fon Kodu: D.BŞM.d., Gömlek No: 9437, s. 7.

⁵² BOA, Fon Kodu: C.ML., Dosya No: 91, Gömlek No: 4111.

⁵³ Kıbrıs Şer'îye Sicilî, No: 33, s. 57.

⁵⁴ Kayseri Şer'îye Sicilleri, No: 195, s. 9.

⁵⁵ Kıbrıs Şer'îye Sicilî, No: 33, s. 179.

⁵⁶ BOA, Fon Kodu: C.ADL., Dosya No: 104, Gömlek No: 6211.

Cizye vergisi 1829-1847 yılları arasında 48/24/12 kuruş oranında tahsil edilirken 1847 yılında zam yapılmış ve 1847 yılından itibaren 60/30/15 kuruş olarak tahsil edilmiştir.⁵⁷ Dolayısıyla İhtisâb Rûsûmu dahilinde tahsil olunan *Gerdek Resmî*'nin 1846 yılı sonlarında kaldırıldığı düşünülürse belki de devlet *Gerdek Resmî*'nin kaldırılması nedeniyle uğrayacağı maddî kaybı 1847 yılında Cizye vergisine zam yaparak gidermek istemiştir. Ayrıca bu şekilde Gayrimüslimlerin evlenmesi konusundaki vergi ikiliği ve eşitsizliği de ortadan kaldırılmış oluyordu.

IV. Yozgat Ermenileri ve *Gerdek Resmî*

İstanbul Ermeni patriğinin 1834 yılında yazmış olduğu bir dilekçe *Gerdek Resmî* konusunda önemli bir bilgi vermektedir. Patrik İstevan Rahip tarafından padişaha hitaben yazılan dilekçede, İstanbul Ermeni Patrikliği'ne bağlı olarak Yozgat sancağında yaşayan Ermenilerin evlendikleri zaman alışılmış vergilerini ödedikleri halde kanuna ve şer-i şerife aykırı olarak zabıtlar tarafından “*üç beş kat harç ve avaid ve izinnâme tabiriyle kaftanlık ve sair*” adıyla ilave vergiler talep edildiği ve bu durumun ise Ermeni reayayı “*perişâniyete*” düşürdüğü belirtilerek şöyle devam ediliyordu:

Merâhim-i aliyelerinden mercûdur ki bâ-emr-i ali emsâline kıyâsen esnâf-ı selâse üzere otuz ve yigirmi ve on kuruş resm-i ruhsatiyye verildikten sonra sair zabıtânı taraflarından husûs-ı mezbûr zımında akçe vesair günâ nesne taleb ve ahz sevdasıyla fukara-yı Ermeniyân kullarına vaki olan zulm ve taaddî ve rencideleri men' ve def' bâbında kaza-yı mezkûrun lâzım-ül-hitabe hitaben bir kıt'a emr-i ali inâyet ve ihsan buyrularak fukara-yı mersûmûn kullarını sıyânet ve himâyette bulunmaları niyâzında emr ü ferman ...

Patrik İstevan Rahip'in bu dilekçesi önemli bir gerçeği ortaya çıkarmaktadır. 1826 düzenlemesinden sonra İhtisâb Rûsûmu'nun uygulandığı bazı şehirlerdeki Gayrimüslim Osmanlı tebası evlenme sırasında eskiden beri ödemekte olduğu *Arûs Resmî*'nden başka İhtisâb Rûsûmu'nun bir parçası olarak *Resm-i Gerdek (Resm-i Ruhsatiyye)* adıyla bir başka vergi daha öder duruma gelmiştir. Bununla birlikte patriğin dilekçesine düşülen 15 Nisan 1834 tarihli nota göre “*bu husûsa dair Divân-ı Hümayûn tarafından emr-i âli verildiğinin kaydı*” bulunmamıştır. İlgili notun devamında “*husûs-ı mezbûr resm-i gerdek nizamına dair mevâddan olub ihtisâb vaz' olunan mahallerde reaya gerdeği zübûrunda âlâ kâğıd alanlardan otuz ve evsât kâğıd alanlardan yigirmi ve ednâ kâğıd alanlardan on kuruş resm-i gerdek alınmak şürûtundan ise de Yozgat kazasında ihtisâb vaz'ına dair bir kayıt olmayub Sivas tarafından memur ikadıyla idare olunmakta mıdır? Keyfiyeti baş muhasebeden görülmeye muhtaç*”dır deniliyordu. Söz konusu dilekçeye düşülen 19 Nisan 1834 tarihli bir başka notta “*kanunu veçhile*” denildiğine göre baş muhasebe kayıtlarında konuyla ilgili bilgi bulunduğu anlaşılmaktadır.⁵⁸

⁵⁷ Kıbrıs Şer'iyeye Sicili, No: 41, s. 180.

⁵⁸ BOA, Fon Kodu: C.DH., Dosya No: 66, Gömlek No: 3278.

Ermeni Patriği'nin emr-i şerif talebine ne cevap verildiğine dair bir kayda rastlanmamıştır. Fakat Patrik İsteyan 4 yıl sonra, 1838 yılında, benzer içerikli bir başka dilekçe daha göndermiştir. Dilekçeye göre, Yozgat kazasına tâbi Gedikcik kazası köylerinden Gemerek, Karagöl, Abanlı, Kabapeykâr, Yapaltu, Dubac ve bu kazaya bağlı diğer köylerde yaşayan Ermeniler eskiden beri evlendikleri zaman “*kanun-ı kadim üzere zükûr ve inâsdan bikerler için otuz akçe, selbiyeler için onbeş akçe resm-i arûsanelerin karye-i mezârlar zabitleri tarafına ve rûsûm-ı ihtisâbiyyeleri memuru tarafına edâda kusurları*” yok iken sayılan köylerin zabitleri arûs vergisini almakla yetinmiyor ve evlenen kişilerden “Kaftancılık”, “İzin” ve başka isimler altında ek vergiler talep ediyorlardı. Bu durum ise halkın şikâyetine neden oluyordu. Evlenme durumunda “*kanun-ı kadim üzere zükûr ve inâsdan bikerler için otuz akçe ve selbiyeler için onbeş akçe resm-i arûsanelerin zabitleri tarafına ve yedlerinde olan Cizye evraklarına kıyasen âlâ kâğd alanlar otuz ve evsât kâğd alanlar yigirmi ve ednâ kâğd alanlar on kuruş resm-i ihtisâbiyyeleri memuru tarafına*” verildikten sonra herhangi başka bir şey talep edilmemesini isteyen Patrik bu konuda bir emr-i şerif yazılarak söz konusu kanun dışı uygulamaların engellenmesini istiyordu.⁵⁹

Rumî 1259 (M.1843-1844) Yılında Uzunca-abad Hasköy Kazasının Bir Yıllık Gerdek Resmi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Kâmil Kepeci Müteferrik Defterler serisinde bulunan bir defterde *İhtisâb Rûsûmu*'nun yeniden düzenlenmesinden sonra ihdas edilen *Gerdek Resmi*'nin nasıl uygulandığını gösteren bir örnek mevcuttur. Bu kayda göre, Hasköy kazasının ihtisâb memuru Mehmet Ağa'dır. Mehmet Ağa⁶⁰ vasıtasıyla Rumî 1259 (Mart 1843-Şubat 1844) yılında adı geçen yerde tahsil edilen İhtisâb Rûsûmu içindeki *Gerdek Resmi/Resm-i Arus* aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo 1. 1843-1844 Yıllarında Hasköy'de Tahsil Olunan Gerdek Resmi⁶¹

Dönem (1843-1844)	Tahsil Olunan Vergi (Kuruş)
Mart	302
Nisan	89
Mayıs	135
Haziran	50
Temmuz	30
Ağustos	20

⁵⁹ BOA, Fon Kodu: C.ADL., Dosya No: 104, Gömlek No: 6211.

⁶⁰ Bir yılı kapsayan bu kayıtların hepsinde Mehmet Ağa'nın adı kayıtlı değildir. Sadece Mart, Nisan ve Mayıs ayları kayıtlarında Mehmet Ağa'nın İhtisâb memuru olduğu belirtilmiştir. Diğer kayıtlarda söz konusu verginin “memuru marifetiyle” tahsil edildiği belirtilmiştir. Kayıtlarda başka bir bilgi olmadığından Rumî 1259 yılında Hasköy kazası İhtisâb memurunun Mehmet Ağa olduğunu düşünmekte bir sakınca yoktur.

⁶¹ BOA, KK.d., Gömlek No: 7481, s.3-25.

Eylül	10
Teşrin-i evvel (Ekim)	60
Teşrin-i sâni (Kasım)	257 kuruş 20 para
Kanun-ı evvel (Aralık)	240
Kânun-ı sâni (Ocak)	241 kuruş 20 para
Şubat	50
Toplam	1.485⁶²

Hasköy kazasının Rumi 1259 yılı İhtisâb vergisi geliri toplam 40.933 kuruştur. Bu miktarın 1.485 kuruşu, % 3.62'si, *Gerdek Resmi* olarak tahsil edilen vergidir.

Rumi 1251 (M.1835-1836) Yılında Manastır *Gerdek Resmi*

Gerdek Resmi'nin tahsil edildiği yerlerden birisi de Manastır'dır. Manastır ile ilgili iki kayıt Hicrî 1-29 Cemaziyevvel 1251 (25 Ağustos-22 Eylül 1835) ve Hicrî 1 Şevval-20 Şevval 1251 (20 Ocak-17 Şubat 1836) tarihlerinde İhtisâb Rûsûmu'nun bir parçası olarak tahsil edilen *Gerdek Resmi* ile ilgilidir ve *Reaya Gerdeği* adıyla tahsil edilmiştir.

Tablo 2. 1835⁶³-1836⁶⁴ Yıllarında Manastır'da Tahsil Olunan Gerdek Resmi

Dönem (1835-1836)	Tahsil Olunan Vergi (Kuruş)
27 Ağustos 1835	30
30 Ağustos 1835	10
2 Eylül 1835	10
4 Eylül 1835	10
8 Eylül 1835	10
12 Eylül 1835	10
17 Eylül 1835	40
18 Eylül 1835	30
19 Eylül 1835	40
20 Eylül 1835	20
22 Ocak 1836	10
24 Ocak 1836	10
30 Ocak 1836	20
3 Şubat 1936	10

⁶² 1 Kuruş=40 para hesabıyla. 1.484 kuruş+40 para=1.485 kuruş.

⁶³ BOA, Fon Kodu: CML, Dosya No:371, Gömlek No: 15261.

⁶⁴ BOA, Fon Kodu: CML, Dosya No:252, Gömlek No: 10410.

5 Şubat 1836	40
6 Şubat 1836	10
7 Şubat 1836	20
10 Şubat 1836	10
Toplam	340

Hicrî 1-29 Cemaziyelevvel 1251 (25 Ağustos-22 Eylül 1835) döneminde, yani yaklaşık iki aylık sürede meydana gelen evlenmeler nedeniyle, elde edilen toplam İhtisâb Rüsûmu 6.582 kuruştur. Bu miktarın 210 kuruşu, % 3.19'u, *Gerdek Resmi* olarak tahsil edilmiştir. Hicrî 1 Şevval-20 Şevval 1251 (20 Ocak-17 Şubat 1836) döneminde ise toplam İhtisâb Rüsûmu 6.710.5 kuruştur. Bu miktarın 130 kuruşu, % 1.93'ü, *Reaya Gerdeği* hasılatıdır.

Hicrî Şevval-Zilhicce 1247 (Mart-Mayıs 1832) Tarihinde Sofya'da Tahsil Edilen *Gerdek Resmi*

İhtisâb Rüsûmu'nun bir parçası olarak tahsil edilen *Gerdek Resmi*'nin tahsil edildiği yerlerden birisi de Sofya'dır. Evlilik halinde Sofya'da âlâ kağıtlılar 30, evsât kağıtlılar 20 ve edna kağıtlılar 10 kuruş *Gerdek Resmi* ödeyecekti. 1832 yılında Sofya İhtisâb Rüsûmu Dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Mehmet Ağa tarafından emaneten idare olunuyordu. 1 Şevval 1247-29 Zilhicce 1247 (4 Mart-30 Mayıs 1832) tarihlerini kapsayan 3 aylık Sofya İhtisâb Rüsûmu kaydına göre Şevval 1247 (4 Mart-1 Nisan 1832) döneminde “*işbu mahda reayanın perbiz vakti olduğundan reaya gerdeği vaki olmadı*” için *Gerdek Resmi* tahsil edilmemiştir. Zilkade 1247 (2 Nisan-1 Mayıs 1832) döneminde Sofya'da 4 evlilik gerçekleşmiştir. Bunlardan 1 tanesi evsât kağıtlı (1x20=20 kuruş), 3 tanesi ise edna kağıtlı (3x10=30 kuruş) kişilerin evliliğidir. Bu 4 evlilikten toplam 50 kuruş *Gerdek Resmi* tahsil edilmiştir. Zilhicce 1247 (2-30 Mayıs 1832) döneminde ise 1 tanesi evsât kağıtlı (1x20), 4 tanesi de edna kağıtlı (4x10=40) kişilerin evliliğidir. Söz konusu 5 evlilik nedeniyle toplam 60 kuruş *Gerdek Resmi* tahsil edilerek hazineye gönderilmiştir.⁶⁵

V. Sonuç

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusunu güçlendirmek amacıyla İhtisâb Rüsûmu'nda düzenlemeler yapılarak uygulamaya konulmuştur. Bu düzenlemeler çerçevesinde İhtisâb Rüsûmu'nun bir parçası olarak imparatorluğun değişik yerlerinde *Gerdek Resmi*, *Gerdekiyye* veya *Resm-i Ruhsatiyye* adıyla yeni bir vergi ihdâs edilmiştir. Tımar sisteminin bir gereği olarak Müslim ve Gayrimüslim reayanın evlenme sırasında sipahiye ödediği *Arûs Resm*'nden farklı olarak *Gerdek Resmi* sadece imparatorluğun bazı bölgelerinde yaşayan Gayrimüslim vatandaşlar tarafından İhtisâb

⁶⁵ BOA, Fon Kodu: C.BL, Dosya No: 30, Gömlek No: 1498.

memuruna ödenmiştir. Söz konusu verginin tahsil edildiği yerlerden birisi olan Yozgat'ta yaşayan Gayrimüslim Osmanlı tebası Ermeniler *Gerdek Resmîyle* birlikte *Arus Resmî*'ni de ödemıştır. *Gerdek Resmî* 20 Aralık 1846 tarihinde kaldırılmıştır.

Yeni İhtisâb Rüsûmu uygulamasının yapıldığı yerlerden Güzelhisar, Tatarpazarı, Kastamonu, Manastır, Sofya, Sivas, Trabzon, Çarşamba, Ordubayramlı, Şam-ı şerif, Ankara, Kayseri, İzmit, Yozgat, Fatsa, Uzunca-abad Hasköy'de İhtisâb Rüsûmunun bir parçası olarak *Gerdek Resmî* tahsil edilmiştir.

Gerdek Resmî Cizye kağıdı sınıflaması esas alınarak gerçekleştirilmiş ve genel olarak âla kağıtlıdan 30 kuruş, evsât kağıtlıdan 20 kuruş ve edna kâğıtlıdan 10 kuruş olarak tahsil edilmiştir. Bununla birlikte imparatorluğun değişik yerlerinde farklı miktarlara da rastlanmaktadır. Örneğin *Gerdek Resmî* Kayseri'de 35/22.5/11 kuruş oranında, Fatsa'da ise 18/12/6 kuruş oranında tahsil edilmiştir.

Gerdek Resmî'nin tahsil edildiği yıllarda (1829-1846) imparatorluk genelinde tahsil edilen Cizye vergisi oranı âla kağıtlıdan 48 kuruş, evsât kağıtlıdan 24 kuruş ve edna kâğıtlıdan 12 kuruş şeklindeydi. *Gerdek Resmî* ise aynı dönemde genel olarak 30/20/10 kuruş oranında tahsil ediliyordu. Özellikle evsât ve edna kağıtlı Osmanlı tebası gözönüne alındığında evlenen Gayrimüslimlerin yaklaşık olarak Cizye vergisi kadar bir vergiyi *Gerdek Resmî* olarak ödemekle mükellef oldukları görülmektedir. Bununla birlikte yeni İhtisâb Rüsûmu uygulamasının yapıldığı her yerde *Gerdek Resmî* tahsil edilmemiştir. Örneğin Kıbrıs, İzmir ve Van'da Gayrimüslim Osmanlı vatandaşı bulunduğu ve yeni İhtisâb Rüsûmu tatbik edildiği halde *Gerdek Resmî* alınmamıştır. Bu dönemde Gayrimüslim Osmanlı vatandaşları ayrıca *Arus Resmî*'ni de ödüyorlardı. Bu durumda yeni İhtisâb uygulamasının yapıldığı Osmanlı şehirlerinde yaşayan Gayrimüslim Osmanlı tebası ikinci bir evlenme vergisi öder duruma gelmiştir. 1846 yılında *Gerdek Resmî* kaldırılınca bu ikilik ve eşitsizlik ortadan kalkmıştır.

Gerdek Resmî'nin neden sadece Gayrimüslimlerden tahsil edildiği sorusuna cevap olarak ise şu söylenebilir: 1826 yılında İhtisâb Rüsûmu'nda yapılan düzenlemenin esas amaçlarından birisi Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun masraflarını karşılamaktı. Dolayısıyla Gayrimüslim teba askerlikten muaf olduğu için bu verginin bir çeşit askerlik bedeli olarak tahsil edildiği ileri sürülebilir. Bir başka soru da adı geçen verginin neden İhtisâb Rüsûmu'nun tahsil edildiği ve Gayrimüslim ahalinin bulunduğu her şehirden değil de sadece bazı şehirlerdeki Gayrimüslim halktan tahsil edildiği sorusudur. Bu durumun nedeninin Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumsal yapısından kaynaklandığı söylenebilir. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nda eskiden beri tahsil edilen vergilerin niceliği ve niteliği bölgeden bölgeye değişebilmekteydi. Ayrıca imparatorluğun değişik yerlerine gönderilen ve İhtisâb vergisi tahsilini emreden emr-i şeriflerde bölgenin özelliklerine dikkat edilmesi de daima vurgulanmıştır.

Kaynakça

A.Arşiv Kaynakları

1.Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- BOA, Maaliyeden Müdevver Ahkâm Defterleri (MAD.d), Defter No: 19450.
 BOA, Başmuhasebe Kalemî Defterleri (D.BŞM.d), Gömlek No:9437.
 BOA, Kamil Kepeci Müteferrik Defterler (KK.d), Gömlek No:7481.
 BOA, Fon Kodu: A.DVNS.TZEİ.d.00031.(İhtisâb Defteri)
 BOA, Fon Kodu: A.MKT.MVL., Dosya No:2, Gömlek No:87.
 BOA, Fon Kodu: A.DVN.MHM. Dosya No:3-A, Vesika No:73.
 BOA, Fon Kodu: C.ML., Dosya No:91, Gömlek No:4111.
 BOA, Fon Kodu: C.ADL., Dosya No: 104, Gömlek No:6211.
 BOA, Fon Kodu: C.DH., Dosya No: 66, Gömlek No:3278.
 BOA, Fon Kodu: C.ML, Dosya No:371, Gömlek No:15261.
 BOA, Fon Kodu: C.ML, Dosya No:252, Gömlek No:10410.
 BOA, Fon Kodu: C.BL, Dosya No:30, Gömlek No:1498.

B.Şer'îye Sicilleri

1.KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi

- Kıbrıs Şer'îye Sicili, No:33.
 Kıbrıs Şer'îye Sicili, No:41.

2. Ankara Millî Kütüphane

- Kayseri Şer'îye Sicilleri, No:195.
 Sivas Şer'îye Siciller, No:14.

C. Kitaplar ve Makaleler

- “Arus Resmî”, *Encyclopedia of Islam*, Photomechanical Reprint, Ed. H. A. R. Gibb, J. H. Kramers, E. Levi-Prpvençal, J. Schacht, vol.1, Leiden. Brill 1986.
 Aynural, Salih, “Bursa İhtisâb Rûsûmu (1829-1830)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 129, (2000), ss.71-80.
 Barkan, Ömer Lütfî, “Tımar”, c. 12/1, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi yayını, Eskişehir 1997, ss. 286-333.
 Bıyıklı, Mustafa-Bakırtaş, İbrahim, “Şam İhtisâb Vergisi Bağlamında Osmanlı Egemenliğinin Zayıflama Süreci (1829-1831)”, *Bilgi*, sy. 62, (2012), ss. 21-40.
 Bilgin, Beyza, “İslâm'da Muhtesiblik ve Eğitim Yönünden Değeri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 19 (1973), ss. 117-121.
 Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
 Çağatay, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 5, sy.5, ss. 513-524.
 Demiryürek, Mehmet, “1826 Düzenlemesinden Sonra Kıbrıs İhtisâb Rûsûmu (1828-1838)”, *Belleten*, c. LXXXI, sy. 276 (2012), ss. 553-605.

- Erdoğan, İbrahim, “Osmanlı İktisâdî Düzeninde İhtisâb Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme, *OTAM*, sy. 11, ss. 123-145.
- Ergin, Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-ı Belediye I*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1922-1338.
- Genç, Serdar, “XIX. Yüzyıl Başlarında Edremit’te Esnaf Teşkilatı”, *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri 1*, (Ed. Rahmi Deniz Özbay, Fahri Solak, Yaşar Bülbül, Gülferin Çelik), İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2010, ss. 681-690.
- “Gerdek Resmî” (bkz. Arus Resmî”, *Encyclopedia of Islam*, New Edition, vol. 2, Ed.: B. Lewis; Ch. Pellat ve J. Schacht, 4. İmp., Leiden. Brill 1991.
- Gleave, Robert, “Hisba”, *Encyclopedia of Islam*, (Ed. Richard C. Martin), vol. 1, Macmillan Reference USA 2004, ss. 306-307.
- Haydarîzâde İbrahim, “Emr-i bi’l ma’ruf, nehyi ani’l münker”, c. 15/sy. 386, (1336), s. 65-66; c. 15/sy. 370, (1336), ss. 108-110; cilt. 15/sy. 372, (1336), ss. 139-140; c. 15/sy. 373, (1337), ss. 161-162.
- İnalçık, Halil, “Adaletnameler”, *Belgeler*, c. 2/sy. 3-4 (1993), s. 49-142.
- *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996.
- *Osmanlı İmparatorluğu- Klasik Çağ. 1300-1600*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Karaman, Hayrettin, “İslâmî İçtimâî Terbiye ve Kontrol (İhtisâb Müessesesi) I”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c. XI / sy. 5, (1972), ss. 273-283.
- “İslâmî İçtimâî Terbiye ve Kontrol (İhtisâb Müessesesi) II, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c. XI / sy. 6 (1972), ss. 343-351.
- Kavakçı, Yusuf Ziya, *Hisbe Teşkilatı. Bir İslâm Hukuk ve Tarih Müessesesi Olarak Kuruluş ve Gelişmesi*, Baylan Matbaası, Ankara 1975.
- Kazıcı, Ziya, “Osmanlı Devletinde İhtisâb”, *Diyanet Dergisi*, c. XX/sy. 3 (1984), s. 9-17.
- “Hisbe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 18, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, ss. 143-145.
- “Bir Osmanlı İhtisâb Defterine Göre Şam’daki Dükkanlar”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1/sy. 3 (1985), ss. 243-255.
- *Osmanlı’da Yerel Yönetim (İhtisâb Müessesesi)*, Bilge Yayınları, İstanbul 2006.
- *Osmanlı’da Vergi Sistemi*, Bilge Yayınları, İstanbul 2005.
- Kütükoğlu, Mübahat, “1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisâb Nezareti”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, c. 1/sy. 3 (1987), ss. 481-520.
- “1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisâbı Muhasebeleri (1826-1838)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. XIII, (1997), ss. 50-144.
- Levy, R., “Muhtesib”, *İA*, c. 8, Maarif Basımevi, İstanbul 1960, ss. 532-533.
- Lewis, B. “Arus Resmî”, *Encyclopedia of Islam*, 2. Ed., Ed.: P. Bearman; Th. Bianquis; C. E. Bosworth; E. van Donzel ve W. P. Heinrichs. Brill, 2011. Brill Online. (Lefke Avrupa Üniversitesi). 01 November 2011.
- Mehmet Galip, “İhtisâb Ağalığı”, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, cüz. 9, (1329), s. 569-572; cüz. 10, (1329), ss. 640-648.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ül Vukuât*, (sadeleştiren, notlar ve açıklamaları ekleyen), Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.
- Sahillioğlu, Halil, “Arûs Resmî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 3, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 422-423.

Sarıcaoğlu, Esat Sarıcaoğlu, *Mali Tarih Açısından Osmanlı Devleti'nin Merkez Taşra İlişkileri (II. Mahmut Döneminde Edirne Örneği)*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, birinci baskı, İstanbul 1986.

Taş, Hülya, "İhtisâb Mukataası Verilerinin Şehir Ekonomisi Açısından Anlamı: Ankara Örneği", *UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 13 (2007), ss. 409-436.

Üçok, Coşkun, "Osmanlı Devleti Teşkilatında Tımarlar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 2/sy. 1 (1994), ss.73-95.

Öz: Osmanlı İmparatorluğu kuruluşunun ilk yıllarından itibaren değişik isimler altında halktan vergiler almıştır. XIX. yüzyıl başlarında daha önceki zamanlarda da tahsil edilmiş bulunan "İhtisâb Rüsûmu"nda yeni bir düzenleme yapıldı ve başta İstanbul, İzmir, Edirne ve Kıbrıs olmak üzere imparatorluğun birçok yerinde yürürlüğe konuldu. Temel olarak 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun güçlendirilmesi amacıyla yeniden düzenlenen İhtisâb Rüsûmu'nu oluşturan bazı vergiler vardır. Bu çalışmanın amacı İhtisâb Rüsûmu'nu oluşturan vergilerden *Gerdek Resmi*, *Gerdekîyye* veya *Resm-i Ruhsatiyye* adıyla bilinen ve gayrimüslim Osmanlı tebasından talep ve tahsil edilen vergi konusunu ele almak ve Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik yerlerine ait Şer'îye Sicilleri ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi defter ve belgelerini kaynak olarak kullanarak konuyu ayrıntılarıyla değerlendirmektir.

Anahtar sözcükler: Gerdek Resmi, İhtisâb Rüsûmu, Vergi, Gayrimüslim, Asakir-i Mansure-i Muhammediye.

Wedding Taxes: *Gerdek Resmi* or *Resm-i Ruhsatiyye*

Abstract: The Ottoman Empire collected a lot of taxes throughout its long history. The *İhtisâb Rüsûmu* levied after 1826 was one of them. Although this tax was paid mainly by the guilds, in effect it was also paid by non-Muslim Ottoman subjects holding a wedding. The aim of this tax was to support the new army called *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye*, which replaced *Yeniçeri Ocağı* in 1826. First this tax was applied in İstanbul, Edirne, İzmir and Cyprus, but then throughout the Ottoman Empire. The aim of this study is to explain how the *Gerdek Resmi*, *Gerdekîyye* or *Resm-i Ruhsatiyye*, one of the taxes of *İhtisâb Rüsûmu*, was put into practice in some Ottoman cities and its features. The documents or data used are derived principally from the records of the *kadı's* court in the Ottoman Empire and the documents and *defters* in the Ottoman Archives.

Keywords: *Gerdek Resmi*, *İhtisâb Rüsûmu*, tax, non-muslim, *Asakir-i Mansure-i Muhammediye*

Diploma'tik Eğitim Tarihimiz: Şahadetname'den Diploma'ya VI

Tasdikname

Adet *Adet* Müdürüğü *Adet*

Tasdikname		Nispetiye	Yeni İle	Talebinin hangi mektebinde hangi sınıftan geldiği		Talebinin tasdikname tarihinde yatan bir sanandaki fotoğrafı	
Tarih		1932		İsmi veya soyadı		1932	
Mektep numarası		514		Tarih		8/18/31	
Talebinin Adı		Celal Efendi		Numarası		107	
Talebinin hangi sınıftan geldiği		10. Sınıf		İmtihan veya imtihanın kabul edildiği		1932	
Mektebi terkettiği ders yılını				Kabul edildiği sınıf		10 - 9 - 31	
Aynı ders yılı zarfında en'ün kaç kez geçtiği				Mektebi terkettiği tarih		9.1.11.32	
Mevcut sınıfı verilen dairesinin adı				Mektebi terkettiği sanandaki sınıf		10. Sınıf	
Mektebin adı				Mektebin devam ettiği günlerin adı		5	
Mektebin numarası				Tarih günleri kaç şubuk süre		5	
Mektebin adresi				Mektebin devam ettiği günler		5	
Mektebin numarası				Tarih		5	
Mektebin numarası				Numarası		5	

Mektebi terketken talebinin o ders yılı zarfındaki yoklama notları

Derslerin adı		Rakam ile		Yeni ile	
Birinci üç aylık notlar	Rakam ile			Yeni ile	
İkinci üç aylık notlar	Rakam ile			Yeni ile	
Kısmat notları	Rakam ile			Yeni ile	
Terfi sınıf notları	Rakam ile			Yeni ile	

M. 16 Devlet Mektebi

Lisefke Ortanmektenin gönderdiği tasdikname ile mektebinin ikinci sınıfa kayıt olan Feri bey ağlu Celal Efendinin 1931-32 Ders senesi ikinci sınıfta 5. Sınıf olarak ve bu ders Velinin mirasçısı üzere 5. Sınıf tasdikname vermişim.

Basımın

Ankara Erkek Lisesi Tasdikname, Celal Efendi, 1932

[Abmet Yüksel koleksiyonu]